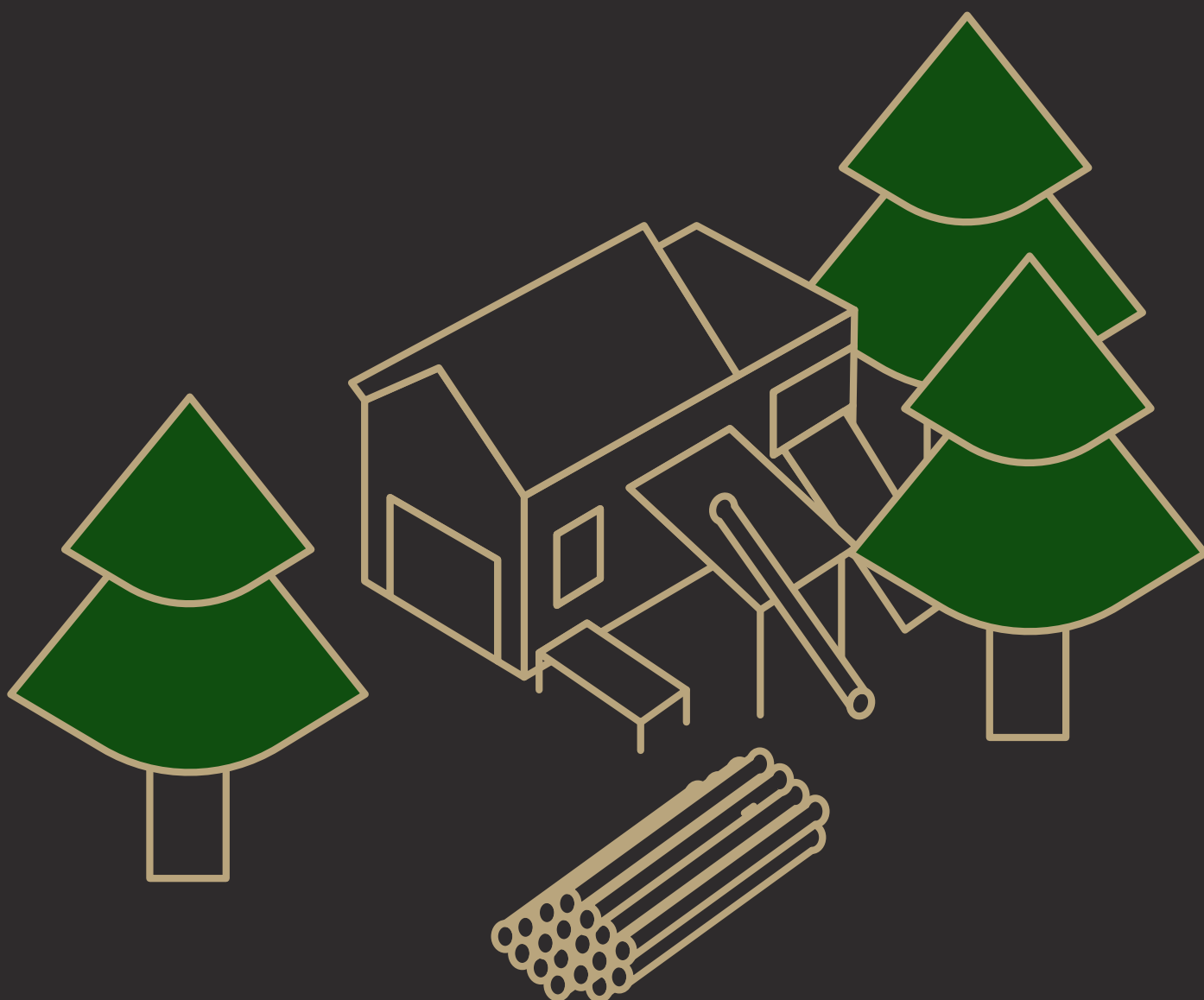

ISTRAŽIVANJE POTREBE ZA VEŠTINE U SEKTORU PRERADE DRVETA NA KOSOVU

SPECIJALNI FOKUS NA RADNIKE ZA POSTAVLJANJE I
RUKOVANJE MAŠINAMA ZA OBRADU DRVETA

**ISTRAŽIVANJE POTREBE ZA VEŠTINE U
SEKTORU PRERADE DRVETA NA
KOSOVU: SPECIJALNI FOKUS NA
RADNIKE ZA POSTAVLJANJE I
RUKOVANJE MAŠINAMA ZA OBRADU
DRVETA**

Septembar 2017

Sadržaj

Lista skraćena.....	4
1. Uvod i metodologija	5
2. Pregled sektora.....	8
2.1 Veličina sektora.....	8
2.2 Zapošljavanje	10
2.3 Potražnja za radnu snagu	11
2.3.1 Trenutna potražnja za radnu snagu: Registrovani konkursi	11
2.3.2 Budući izgledi za potražnjom radne snage	12
2.3.3 Obrazovni nivo: tipičan i poželjan nivo obrazovanja.....	13
2.3.4 Poteškoće u regrutovanju kvalifikovanih radnika	14
2.4 Snabdevanje radnom snagom i razvitak veština	15
2.4.1 Snabdevanje radnom snagom iz srednjih stručnih škola	15
2.4.2 Snabdevanje radnom snagom iz centara za stručno osposobljavanje.....	16
2.4.3 Snabdevanje radnom snagom iz visokog obrazovanja.....	16
2.4.4 Razvoj veština u preduzećima	16
2.4.5 Saradnja između poslodavaca i pružaoca obrazovanja i obuke.....	17
3. Potrebne veštine za postavljanje i rukovanje mašinama za preradu drveta	19
3.1 Pregled zanimanja	19
3.2 Zadatke i veštine vezane za zanimanje	19
3.2 Opšte veštine	22
3.3 Inovacije, pokretači promena i rešavanje novih potreba za veštinama	24
3.4 Uslovi rada i fizička spremnost.....	24
4. Zaključci i preporuke	25
Referencije	28
Dodatak: Zanimanja.....	29

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske Unije u Kosovu.

Ovaj dokument je izrađen uz podršku projekta “Kosovska Mreža za Obrazovanje i Zapošljavanje – KMOZ (engleski-KEEN)”, kojeg finansira Evropska Unija, i kojim rukovodi Kancelarija Evropske Unije na Kosovu. Projekat sprovodi Kosovski Centar za Obrazovanje - KCO (engleski KEC) u saradnji sa Stichting SPARK. Sadržaj ove publikacije ne odražava nužno službena mišljenja Evropske Unije.

Lista skraćenica

CNK	Kompjuterska Numerička Kontrola (CNC)
ZZRK	Zavod za Zapošljavanje Republike Kosovo (EARK)
BDV	Bruto Dodata Vrednost (GVA)
KAS	Kosovska Agencija za Statistiku
MONT	Ministarstvo Obrazovanja, Nauke i Tehnologije
MRSP	Ministarstvo Rada i Socijalne Politike
CSO	Centar za Stručno Osposobljavanje

1. Uvod i metodologija

Obrada drveta je jedna od najuspešnijih prerađivačkih industrija u smislu zamene uvoza, a to je sektor koji je u posljednjih nekoliko godina doživio stalan rast. Kao takav, smatra se jednim od sektora sa visokim potencijalom za rast, zapošljavanje i izvoz na Kosovu (npr. MTI, 2014, MTI i UNDP, 2014, 2015, USAID, 2015a). Međutim, nedostatak vještina su prijavljeni od strane preduzeća koja posluju u sektoru i postoji konsenzus da je vještina radne snage jedna od ključnih prepreka za dalji razvoj sektora, a ovo postaje sve važnije kao i potreba za usvajanjem novih tehnologija i ispunjavanjem potreba lokalnih i izvoznih tržišta za proizvode visokog kvaliteta se povećava (MTI i UNDP, 2014, USAID, 2015a, b, EIE, 2016).

Stepen vještina radne snage identifikovan je kao prepreka u privatnom sektoru; shodno tome, kvalitet obrazovanja i veza obrazovanja sa potrebama tržišta rada, sa posebnim fokusom na stručno obrazovanje, prepoznaju se kao ključne oblasti intervencije u ključnim strateškim dokumentima Vlade Kosova. Shodno tome, Kosovski strateški plan za obrazovanje (2017-2021) prepoznaje povezanost stručnog obrazovanja sa tržištem rada i nerazvijenim mehanizmima za osiguranje kvaliteta kao ključnim izazovima (MONT, 2016). Slično tome, Nacionalna strategija razvoja (2016-2021) prepoznaje odgovarajuće veštine radne snage s potrebama tržišta rada kao preduslov za povećanje investicija, zapošljavanja, prihoda i rasta postojećih preduzeća, što bi se, pak, prevazišlo u viši ekonomski rast i održiviji razvoj (KP, 2016).

U ovom kontekstu, procene vještina za sektor prerade drveta su ranije sprovveli UNDP (2016) i EIE (2016). UNDP (2016) je obezbedio analizu potreba za veštinama "kabineta i srodnih radnika" (Kodeks 7522 u Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji zanimanja ISCO-08) baziran na anketiranju preduzeća. Ova profesija je izabrana na osnovu toga što je najprovalentnije zanimanje u sektoru kao što je prijavljeno od strane preduzeća. Analiza EIE (2016), s druge strane, nije bila fokusirana na specifično zanimanje, već je pružila opšti pregled potražnje / nedostatka vještina u sektoru na osnovu kvalitativnih podataka, kao i snabdijevanja veštinama.

Ovo istraživanje doprinosi postojećoj literaturi o potrebama vještina za sektor prerade drveta na dva načina. Prvo, na osnovu sekundarnih podataka i istraživanja nekih od najvećih firmi u sektoru, on pruža uvid u trendove na nivou sektora u pogledu rasta preduzeća i zapošljavanja u različitim zanimanjima. Drugo, ona pruža analizu specifičnog zanimanja za jedno zanimanje koje se smatra ključnim za realizaciju potencijala sektora. Nalaze ovog istraživanja mogu koristiti službenici obrazovanja i obuke i donosioci politika u razvijanju vještina zapošljavanja kako bi se podudarale sa postojećim zahtevima tržišta. Nadalje, nalazi se mogu direktno koristiti za razvijanje standarda zanimanja radnika za postavljanje i rukovanje mašinama za preradu drveta, čime se podržava završetak okvira za stručno obrazovanje i osposobljavanje.

Metodologija usvojena u ovom istraživanju zasnovana je na dosadašnjoj literaturi/metodologiji o potrebama vještina na Kosovu (ALLED, 2016a, b, UNDP, 2016), kao i istraživanja u drugim zemljama koje, slično ovom, kombinuju sektor- (npr. vidi sektorski profil drvnog sektora u Litvaniji od strane MCVET, 2008). U skladu sa metodologijom koju je uradio ALLED (2016a, b), **istraživanje analizira potražnju i snabdevanje sektorskih vještina** u sektoru prerade drveta tako što okuplja informacije o zapošljavanju i slobodnim radnim mestima (potražnja za random snagom) i diplomcima koji dolaze iz obrazovanja (snabdevanje radom). Analiza se zasniva na: (i) prethodnim istraživanjima; (ii) sekundarni

podaci Poreske Administracije Kosova (PAK), Agencije za statistiku Kosova (KAS), Agencije za Zapošljavanje Republike Kosova (EARK) i Ministarstva za Obrazovanje, Nauku i Tehnologiju (MONT); (iii) primarni podaci prikupljeni kroz istraživanje 65 preduzeća koja posluju u sektoru prerade drveta; (iv) intervju sa predstavnicima preduzeća i drugim ključnim akterima.

Polazna tačka za **selekciju zanimanja** bila su nalazi prethodnih istraživanja u toj oblasti: i UNDP (2016) i EIE (2016) smatraju da su zaposleni kvalifikovani u operativnim mašinama, a naročito kompjuterske mašine za numeričku kontrolu (CNC) su važan uslov za dalji razvoj sektora, a drugi dodatno naglašava nedostatak kvalifikovanog osoblja za održavanje i popravku CNC mašina kao problem sa kojim se suočava ovaj sektor. Nakon što se osigura da nema standarda zanimanja koje je odobrilo Nacionalno telo za kvalifikacije u vreme provedbe ove analize¹, konsultovane su ključne zainteresovane strane, uključujući šefa EARK-a, predstavnika MONT-a i akademske zajednice. Pored konsenzusa među zainteresovanim stranama o relevantnosti ovog zanimanja za razvoj sektora prerade drveta, izbor ovog zanimanja ispunjava još jedan uslov u pogledu obima i relevantnosti: Očekuje se da se nadu radnici za postavljanje i rukovođenje sa mashinama za preradu drveta u različite podsektore i preduzeća (bez obzira na veličinu preduzeća).

Analiza za odabranu zanimanje "Sklopi alata za drvo i mašine i zanimanja operatera (ISCO 08 Code 7523) zasnovana je na metodologiji koja je ranije razvila i pilotirala UNDP (2016) sa inputima od ALLED-a. Ona se uglavnom zasniva na istraživanju preduzeća, pri čemu su nalozi validovani i dopunjeni u dubinskim intervjuima sa dva preduzeća (jedna mala i jedna srednja).

Uzorak za istraživanje preduzeća je izvučen iz PAK registra o preduzećima (2016). Istraživanje je obuhvatilo sve aktivnosti prerade drvene industrije registrovane u bazama podataka PAK (vidi Tabelu 1.1).

Tabela 1.1: Ekonomske aktivnosti obuhvaćene istraživanjem

NACE Code	Ekonomska aktivnost
16	Proizvodnja drveta i proizvoda od drveta i plute, osim nameštaja; proizvodnja predmeta od slame i pletarskih materijala
	16.10 Piljenje i planiranje drveta
	16.21 Proizvodnja furnira i panela od drveta
	16.23 Proizvodnja ostale građevinske stolarije i stolarskih radova
	16.24 Proizvodnja drvenih kontejnera
16.29 Proizvodnja ostalih proizvoda od drveta; proizvodnja predmeta od plute, slame i pletarskih materijala	
31	Proizvodnja nameštaja
	31.01 Proizvodnja nameštaja za kancelarije i prodavnice
	31.02 Proizvodnja kuhinjskog nameštaja
	31.09 Proizvodnja ostalog nameštaja

S obzirom na fokus istraživanja, u uzorku su odabrane veće kompanije pod pretpostavkom da su njihovi predstavnici više informisani o veštinama radne snage, veštinama potrebnim za zanimanje (uključujući i one povezane sa naprednijom tehnologijom), te trendovima u uslove budućih potreba za veštinama i ukupnih razvojnih perspektiva zanimanja/sektora. Shodno tome, uveden je prag veličine od preko 9 registrovanih zaposlenih. U uzorcima su odabrane sve kompanije sa preko 10 registrovanih zaposlenih u registru PAK-a (od 2016. godine), dok su ostale izabrane kompanije imale 8-9 registrovanih zaposlenih. Bilo je očekivano, međutim, da bi se prag veličine održao na ovaj način, jer su ove kompanije mogle porasti u međuvremenu i/ili možda su imale više zaposlenih neformalno. Shodno tome, veličina preduzeća koja su u krajnjem istraživanju bila u rasponu od 10 do 215 zaposlenih u vreme istraživanja.

Od ovih preduzeća anketiranih u svrhu ove studije, 53 preduzeća su mala preduzeća, tj. Zapošljavaju između 10 i 49 zaposlenih, dok su preostale 12 srednja, tj. zapošljavaju između 50 i 249 zaposlenih. Najistaknutija aktivnost među tim firmama je proizvodnja nameštaja, glavni proizvodi su ugrađene kuhinje i nameštaji za spavaću sobu, zatim stolovi, stolice i vrtni/kancelarijski nameštaj. Pored nameštaja, drvena vrata i prozori su zajednički proizvodi među ovim preduzećima, praćeni drvenim podovima, stepenicama i ostalim drvenim enterijerima.

S obzirom na fokus istraživanja, cilj je bio da se razgovara sa ljudima unutar preduzeća koja imaju iskustva u nadgledanju zaposlenih i da su svesni trenutnih i željenih zadataka i veština potrebnih među zaposlenima (trenutno i u budućnosti). Shodno tome, proizvodni supervizori su bili intervjuisani kad god je to bilo moguće (u trećini preduzeća), a potom vlasnici i direktori preduzeća (videti Tabelu 1.2)².

Tabela 1.2: Pozicija respondenata istraživanja

Ekonomska aktivnost	Udio preduzeća
Vlasnik	48%
Menadžer linije/proizvodnje	31%
Direktor	11%
Menadžer za ljudske resurse	5%
Drugo	5%
Ukupno	100%

Upitnik istraživanja organizovan je u sljedećim modulima:

Modul 1 sadrži pitanja vezana za karakteristike firme uključujući: a) karakteristike firme, odnosno informacije o ekonomskoj aktivnosti; investicije, izvoz, zapošljavanje po polu, uzrastu, zanimanjima; način zapošljavanja (redovni i sezonski); poteškoće u popunjavanju slobodnih radnih mesta; obuka; detaljne informacije o odabranom zanimanju (broj zaposlenih i raspodela po polu, starosti i obrazovanju); b) Pitanja koja se odnose na očekivanja za budućnost, u pogledu zapošljavanja, prometa, izvoza i investicija; c) Aspekti stručnog obrazovanja i obuke, tj. pregled veština i obuke; i, d) Pitanja o statusu i oblastima saradnje između sektora i dobavljača usluga rada.

¹ Srodni zanimajući standard za sektor prerade drveta, "Dizajn enterijera i tehnologija drveta" je razvijen pri Ministarstvu za Obrazovanje, Nauke i Tehnologije, ali do danas to nije odobrio NAK.

² Treba napomenuti da je veličina preduzeća u sektoru i na Kosovu uopšteno relativno mala i da se vodi kao porodična firma. Vlasništvo i upravljanje i različite funkcije/položaji menadžmenta često nisu razdvojeni.

Modul 2 se fokusirao na zadatke vezane za zanimanje za izabrano zanimanje. Za svaku od zanimanja specifični zadaci, uključeni u opis ISCO-08 za konkretne radnike, sledeća pitanja su postavljena preduzećima: ako konkretni radnici trenutno obavljaju zadatak, ako treba da izvrše zadatak; ako se relevantnost zadatka povećava u budućnosti. Štaviše, od preduzeća je zatraženo da navede tri glavne odgovarajuće veštine potrebne za postizanje očekivanih rezultata poslovanja. Pored toga, dobijene su informacije o nastalim potrebama za veštinama i merama koje su preduzimali preduzeća radi njihovog rešavanja. Modul 3 pokriva značaj i spremnost radnika da postignu generičke veštine, a Modul 4 uključuje pozadinska pitanja o glavnim promenama i inovacijama uvedenim u obavljenim poslovima i njihovom uticaju na dominantnu radnu grupu.

Ostatak ovog izveštaja organizovan je na sledeći način. Odeljak 2 pruža informacije o najnovijim dešavanjima u sektoru i izgledima za budućnost, potražnji za radom i snabdevanjem radne snage i razvoj veština. Odeljak 3 razmatra nalaze iz potreba za veštinama za izabrano zanimanje postavljaca i operatora za obradu drveta, sa posebnim fokusom na izvršene zadatke i potrebne specifične i opšte veštine. Odeljak 4 daje neke zaključne napomene i preporuke.

2. Pregled sektora

2.1 Veličina sektora

Pouzdanost cifara o veličini sektora i broju radnih mesta koje ona pruža je ograničena, delom zbog visokog neformaliteta (npr. Riinvest, 2013, o prevalenciji neformalnosti među formalnim preduzećima). Međutim, oba zvanična izvora podataka (statistika nacionalnih računa i podaci Poreske uprave, o kojima se govori u nastavku) i primarni podaci prikupljeni od strane drugih zainteresovanih strana (donatori, Vlada) ukazuju na to da je prerada drveta rastući proizvodni sektor.

Prema statističkim podacima KAS-a, iako sektor čini manje od 1 posto ukupne bruto dodane vrednosti (GVA)³ u ekonomiji, BDV podsektora obuhvaćenih ovom studijom utrostručila se između 2008. i 2013. godine (tabela 2.1).

Tabela 2.1: Bruto dodatna vrednost (GVA) u proizvodnji drvnih proizvoda (u hiljadama eura)

Kod NACE	Ekonomska aktivnost	2008	2009	2010	2011	2012	2013
16	Proizvodnja drveta i proizvoda od drveta i plute, osim nameštaja; Proizvodnja predmeta od slame i pletarskih materijala	4,157	10,386	21,404	9,940	12,030	12,038
31	Proizvodnja nameštaja *	1,695	3,163	1,926	4,300	8,423	5,309
16+31	Ukupno Sektor za preradu drveta	5,852	13,549	23,330	14,240	20,453	17,347
	Ukupno BVA	3,290,837	3,458,881	3,687,117	3,944,864	4,167,016	4,435,509
	Udio prerade drveta BVA ukupno	0.2%	0.4%	0.6%	0.4%	0.5%	0.4%

* Ovo uključuje proizvodnju dušeka (31.03), međutim to se ne očekuje da predstavlja veliki dio BDV

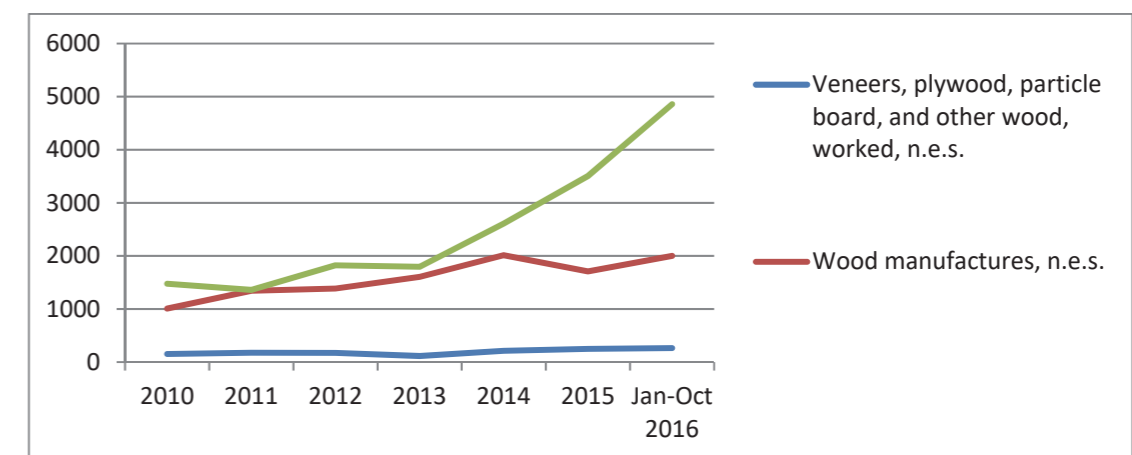
Izvori: Ukupni podaci o BVA iz KAS (2017); BDV na nivou sektora iz KAS-a (citirano u EIE, 2016)

³ Bruto dodata vrednost po osnovnim cenama je jednaka proizvodnji po osnovnim cenama, minus intermedijarna potrošnja po kupovnoj ceni.

Iako se definicija sektora razlikuje među različitim istraživanjima, različiti pokazatelji ukazuju na pozitivan trend u sektoru poslednjih godina i pozitivan izgled za sektor u budućnosti. USAID (2015a) zasnovan na intervjuima sa nekim od najvećih preduzeća u ovom sektoru, pokazuje snažan rast u poslednjih nekoliko godina i mogućnosti za dalje širenje sektora na lokalnom i međunarodnom tržištu, posebno za stolice, stolove, kuhinje i drvene enterijere. UNDP i MTI (2015) takođe sugerišu da postoji potencijal povećanja izvoza sektora.

U 2015. godini, Kosovo je imalo trgovinski deficit od 79 miliona evra za proizvedene proizvode od drveta. Međutim, u pogledu statistike spoljne trgovine za sektor mogu se posmatrati pozitivni trendovi. Vrednost izvoza se više nego udvostručila sa 2,64 miliona evra u 2010. na 5,46 miliona evra u 2015. godini, a zatim je u prvih deset meseci 2016. dostigla 7,12 miliona evra (vidi figuru 2.1)⁴. Tokom ovog perioda, odnos izvoza na uvoz za proizvode od drveta se stabilno povećao sa 3,7 procenata u 2010. na 6,5 procenata u 2015. i 8,8 procenata u prvih deset meseci 2016. godine.

Figura 2.1: Izvoz proizvedenih proizvoda od drveta i nameštaja

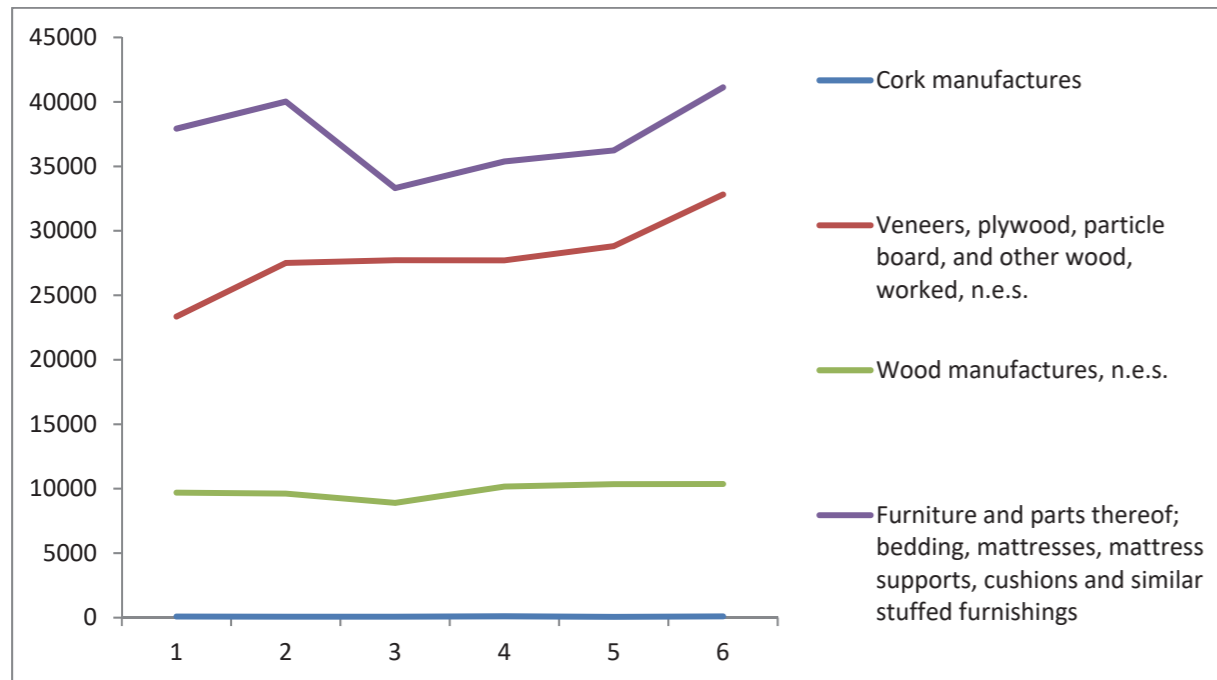
*Rad furnira, šperploče, iverice i drugog drveta

*Proizvodnja drveta

Uvoz je takođe povećan tokom ovog perioda, mada sa sporijom stopom, sa 71 milion evra u 2010, na 84,4 miliona evra u 2015. godini (videti sliku 2). Tokom perioda, uvoz intermedijarnih proizvoda (furnira, šperploče, iverice itd.) Koji su lokalni proizvođači koristili za dalju preradu porasli su za 40 odsto, dok je uvoz nameštaja i delova nameštaja (tj. Grupa koja se sastoji delom od gotovih proizvoda i delom intermedijarnih proizvoda kao što su dušeci, jastučići itd.) porasli su za 8 procenata, što je u skladu sa objašnjenjem da je u ovom periodu povećana lokalna proizvodnja i zamena uvoza.

⁴ Imajte na umu da ove brojke uključuju i spoljnu trgovinu dušeka i posteljine.

Figura 2.2: Uvoz drvnih proizvoda i nameštaja

*Proizvodnja pluta

*Rad furnira, šperploče, iverice i drugog drveta

*Proizvodnja drveta

*Nameštaj i delovi od njih; posteljine, duške, podupirače za odeću, jastučići i slični punjeni namještaj

Pozitivne kretnje sektora poslednjih godina, potencijal za zamenu uvoza i izvoza i intervencije podržane donatorima, koje imaju za cilj povećanje konkurentnosti sektora prerade drveta i promovisanje izvoza, pružaju očekivanja da će se sektor povećati u narednim godinama.

2.2 Zapošljavanje

U 2016. godini registrovano je 2.670 registrovanih zaposlenih u sektoru drveta (registrovano u PAK-u), kako je definisano u ovom izveštaju, što predstavlja značajan porast od 23% u poređenju sa uporedivim podacima za kraj 2012. Međutim, ove brojke su najverovatnije mogu biti značajno potcenjene s obzirom na visok nivo neformalnosti⁵. Samo 65 anketiranih preduzeća zapošljavalo je 2.311 zaposlenika u vreme istraživanja, od kojih su 17% prijavljeni kao sezonski radnici.

Drugi izvori su zasnovani na anketama preduzeća i intervjuima koji se odnose na ukupnu zaposlenost (tj. uključujući neformalno zaposlenje) takođe ukazuju na povećanje trendova zapošljavanja u sektoru. Na primer. MTI i UNDP (2014) na osnovu podataka istraživanja pokazuju da se zaposlenost u anketiranim preduzećima u 2012. godini više nego udvostručila u odnosu na prethodne godine, dok USAID (2015a), zasnovan na intervjuima sa nekim od najvećih preduzeća u sektoru, primetio je snažan rast i pozitivne perspektive za period 2012-2017.

Prosečan broj zaposlenih u anketiranim preduzećima iznosio je 36, uključujući sezonske radnike. Tabela 2.2 u nastavku prikazuje prevalencu različitih zanimanja među anketiranim preduzećima, mada treba napomenuti da rezultati nisu reprezentativni za sektor (pogledajte Dodatak 1 za listu ključnih zanimanja u sektoru). Ispitana preduzeća prijavila su najmanje

⁵ U 2013. godini, Riinvest je procenio da je u proizvodnom sektoru registrovano manje od 55 procenata zaposlenih u registrovanim preduzećima.

jednog postavljača i operatora za obradu drveta, a druga najčešća zanimanja su kabinetski proizvođači i montažeri drvnih proizvoda. Međutim, podaci o broju zaposlenih prema zanimanjima trebaju biti oprezni, s obzirom na to da zanimanja u ovom sektoru na Kosovu nisu tako dobro definisana kao ona u klasifikaciji ISCO 08 na osnovu analiza izvršenih zadataka. Na primer, dok UNDP (2016) smatra da preduzeća definišu "kabinetera" kao glavnu radnu grupu u tom izveštaju o istraživanju da ovi zaposleni obavljaju širi spektar zadataka od onih predviđenih klasifikacijom ISCO 08 (tj. Odabir odgovarajućeg drveta / sirovina za različite namene i pripremu, kalibriranje, pregled i održavanje mašina). Slično tome, u istraživanju sprovedenom za ovu svrhu, preduzeća pokazuju da radnici za postavljanje i rukovanje sa mašinama za obradu drveta zahtevaju veštine za obavljanje zadataka izvan tih zadataka kao što je predviđeno u klasifikaciji ISCO 08 (npr. Montaža drvnih proizvoda, farbanje drvnih proizvoda, izbor odgovarajuće drvo / sirovine za različite namene itd.).

Tabela 2.2: Zapošljavanje u uzorku prema zanimanjima

Kod ISCO 08	Zanimanje	Udio preduzeća	Radnici*	
			Prosek	Domest
7523	Radnici za postavljanje i rukovanje sa mašinama za obradu drveta	100%	10.6	1-70
7522	Radnici za proizvodnju nameštaja i sličnih radova	91%	7.1	1-20
8215	Montažeri drveta i srodnih proizvoda	91%	3.1	1-40
7115	Stolari	55%	5.3	1-20
7521	Radnici prerade drvnih proizvoda	9%	3.0	1-8

** Prosek i opseg za firme koje prijavljuju zaposlene u zanimanju

Udio žena zaposlenih u anketiranim preduzećima je samo 8,3%. Od toga se više od polovine angažuje na poslovima prodaje, administracije i podrške (npr. Čišćenje), a još 37 posto se bavi proizvodnjom, što uključuje visoko kvalifikovane profesije kao što su inženjeri, dizajneri, arhitekti.

2.3 Potražnja radne snage

2.3.1 Trenutna potražnja radne snage: Registrovani konkursi

Nema pouzdanih podataka o trenutnoj i budućoj potražnji na Kosovu. Statistički podaci o slobodnim radnim mjestima (po sektorima) mogu se dobiti od Zavoda za zapošljavanje Republike Kosovo, prema kojima je ukupan broj identifikovanih redovnih radnih mesta u sektoru prerade drveta od strane službi za zapošljavanje u istom periodu bio 141 (tabela 2.3 ispod), dok je na listi dodatnih aktivnih 219 radnih mesta sprovedene su aktivne mere tržišta rada koje je sprovodila Agencija za zapošljavanje (ranije Ministarstvo rada i socijalnih usluga). Međutim, generalno, statistika upražnjenja mora se tretirati sa oprezom jer službe za zapošljavanje u javnim službama ne uspevaju identifikovati sva slobodna mesta iz različitih razloga: preduzeća ne prijavljuju slobodna radna mesta; savetnici za zapošljavanje se oslanjaju samo na terenske posete da identifikuju slobodna radna mesta (tj. ne koriste druge izvore informacija kao što su privatni portali za zapošljavanje); i preduzeća često ne objavljuju slobodna radna mesta, umesto da se oslanjaju na neformalne kanale zapošljavanja. Tokom ovog perioda registrovano je 417 nezaposlenih osoba u zanimanjima vezanim za drveni sektor, od kojih je 66, odnosno oko 16 procenata uspešno plasirano na posao. Aktivne mere tržišta rada imale su značajnu ulogu u ovom pogledu, što predstavlja skoro dve trećine radnih mesta.

Tabela 2.3: broj konkursa, nezaposlenost i radna mesta (Januar – Septembar 2017)

Registrovana nezaposlenost	417
Konkursi	360
Redovnim putem	141
Putem aktivnim merama radnog tržišta	219
Odgovarajuća radna mesta	66
Redovnim putem	25
Putem aktivnim merama radnog tržišta	41

Izvor: Zavod za zapošljavanje Republike Kosovo, 2017

2.3.2 Budući izgledi za potražnjom radne snage

Preduzeća koja su anketirana u svrhu ove studije predviđaju sjajne izgleda za sektor prerade drveta. Očekuje se da će se pozitivni trendovi tražnje za radom u sektoru prerade drveta povećati tokom srednjoročnog perioda, što sugerišu nekoliko pokazatelja na nivou preduzeća na osnovu uzorka najvećih preduzeća u sektoru. Očekivanja u pogledu budućih trendova zapošljavanja za različita zanimanja su generalno pozitivna, bez očekivanja o smanjenju zaposlenosti prijavljenih u bilo kojoj od zanimanja. Indikacije povećanja trendova zapošljavanja su naročito jake za zanimanja radnika za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za preradu drveta, a 83 procenata ispitanika predviđa povećanje zaposlenih, a blisko ih prate proizvođači nameštaja (80 posto) i montažeri drvnih proizvoda (72 posto) (vidi tabelu 2.4).

Tabela 2.4: Očekivanja za buduću zaposlenost po zanimanju

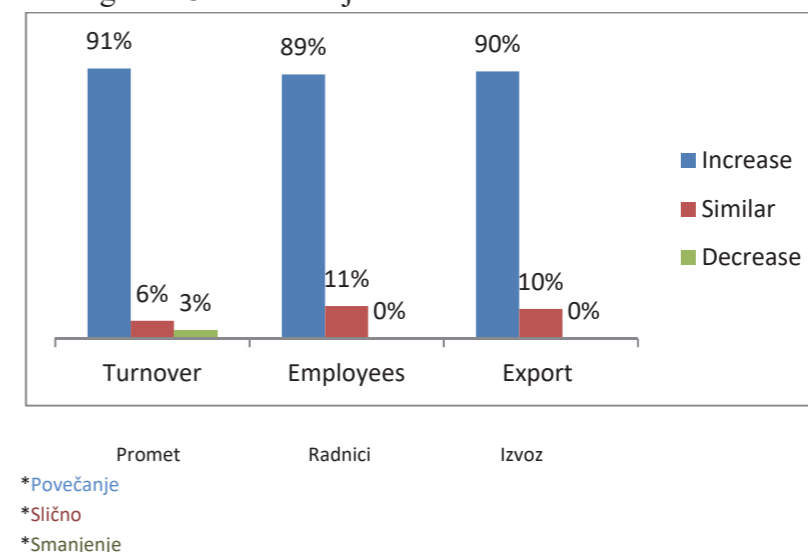
Zanimanje	Povećanje	Slično	Smanjenje	Ne zna/ Nema odgovora
Radnici za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za preradu drveta	83%	17%	0%	0%
Radnici za proizvodnju nameštaja i sličnih radova	80%	19%	0%	1%
Montažeri drvnih proizvoda	72%	22%	0%	6%
Stolari	38%	14%	0%	48%
Radnici prerade drveta	14%	25%	0%	61%

Očekivanja za povećanje zaposlenosti u sektoru su u skladu sa drugim pokazateljima prikupljenim iz ankete. Na pitanje o percepciji budućnosti sektora, 83 procenta izveštava da postoji porast u ovom sektoru, dok ostali očekuju da će ostati na sličnom nivou (sa izuzetkom jednog preduzeća).

Anketirana preduzeća dele još pozitivnije očekivanja kada su ih pitala o sopstvenim poslovnim aktivnostima na srednji rok. Udio onih koji očekuju povećanje prometa⁶, zaposlenih i izvoza kreće se između 89 i 90 procenata (Figura 2.3). Preostale kompanije obično prijavljuju očekivanja slične ekonomske aktivnosti i zaposlenosti.

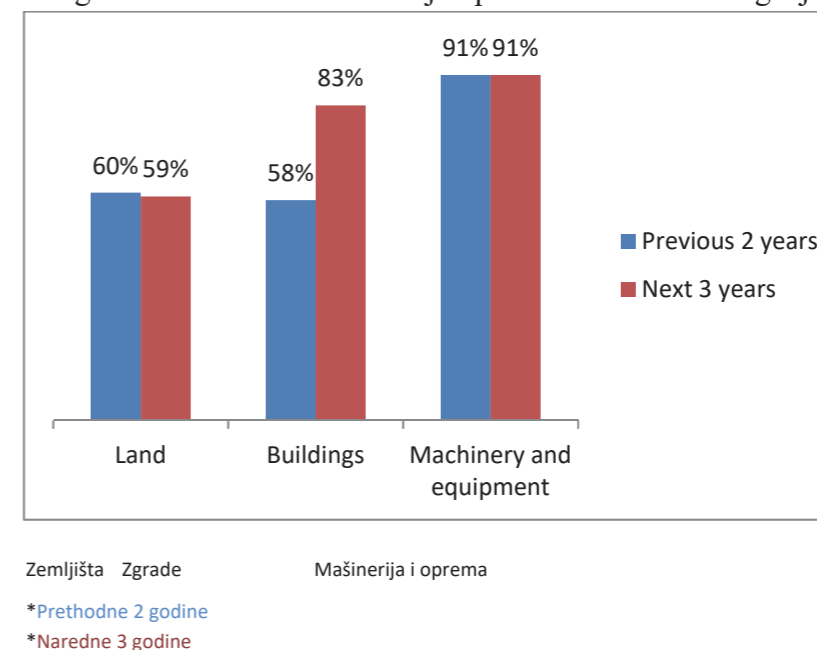
⁶ Za izvoz, za ne-izvoznike, planovi za početak izvoza evidentiraju se kao povećanje ako preduzeće trenutno ne izvozi

Figura 2.3: Očekivanja za buduću ekonomsku aktivnost

Takva očekivanja su u skladu sa odgovorima na nove i buduće investicije. Naime, oko 90% anketiranih preduzeća prijavljuje ulaganja u mašineriju i opremu, dok oko 60 prijavljuje ulaganja u zemljište i / ili zgrade u poslednje dve godine (vidi figuru 2.4). Prijavljene namere za investiranje u naredne 3 godine su slične ili više.

Figura 2.4: Nedavna investicija i planovi za buduća ulaganja

2.3.3 Obrazovni nivo: tipičan i poželjan nivo obrazovanja

Za izabrana zanimanja od preduzeća je traženo da navede i tipičan nivo obrazovanja za sadašnje zaposlene i njihov željeni stepen obrazovanja. Rezultati, rezimirani u tabeli 2.5 ispod, ukazuju na neke razlike među zanimanjima, mada opšte srednje obrazovanje (gimnazija) dominira među trenutnim zaposlenima u svim zanimanjima⁷. U skladu sa očekivanjima, preferirani nivo obrazovanja je u proseku nešto veći od sadašnjeg. Međutim,

⁷ Visok udeo firmi koji ukazuju na tercijarno obrazovanje kao tipičan nivo obrazovanja za kabinete i srodne radnike iznenađuje i nije u skladu sa nalazima UNDP-a (2016). Ovo neslaganje je verovatno objašnjeno kombinacijom faktora. Izgleda da postoji preklapanje zadataka i ne postoji striktno razdvajanje između postavljaca drvopreradajinih alata i operatera i proizvođača kabineta među nekim preduzećima. Prema tome, neki zaposleni koji su prijavljeni kao kabinetski proizvođači u UNDP-u (2016. godine) verovatno su prijavljeni kao postavljajući i operateri za obradu drveta u ovom istraživanju, dok su oni koji vrše i viši nivo zadataka kao što su dizajn proizvoda prijavljeni kao kabinet- (u skladu sa UNDP-ima, 2016. saznanja da kabinetski donosioci također obavljaju ovaj zadatak).

najupečatljiviji nalaz u ovom pogledu je velika razlika između tipičnog i preferiranog tipa srednjeg obrazovanja. Sa izuzetkom radnika za proizvodnju nameštaja i sličnih radova, stručnjake srednje stručne spreme najviše su poželjne za sva zanimanja. Razlike između trenutnih i poželjnih vrsta obrazovanja su naročito jake za radnike za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za preradu drveta i radnike stolarije.

Tabela 2.5: Tipični i željeni nivoi obrazovanja za zaposlene

	Zanimanje/nivoi obrazovanja	Nivo obrazovanja		Broj opservacija
		Topičan	Željeni	
Radnici za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za preradu drveta				
	Osnovno obrazovanje	3%	0%	65
	Opšto srednje obrazovanje (gimnazija)	71%	2%	
	Stručno srednje obrazovanje	23%	86%	
	Tercijalno obrazovanje	3%	12%	
Radnici za proizvodnju nameštaja i sličnih radova				
	Osnovno obrazovanje	2%	0%	58
	Opšto srednje obrazovanje (gimnazija)	24%	2%	
	Stručno srednje obrazovanje	17%	21%	
	Tercijalno obrazovanje	57%	77%	
Montažeri drvnih proizvoda				
	Osnovno obrazovanje	3%	0%	57
	Opšto srednje obrazovanje (gimnazija)	70%	31%	
	Stručno srednje obrazovanje	27%	60%	
	Tercijalno obrazovanje	0%	9%	
Stolari				
	Osnovno obrazovanje	6%	0%	34
	Opšto srednje obrazovanje (gimnazija)	81%	17%	
	Stručno srednje obrazovanje	11%	83%	
	Tercijalno obrazovanje	3%	0%	

Ova neusklađenost može se uzrokovati kombinacijom faktora, uključujući: nedovoljno snabdevanje stručnjaka srednjeg obrazovanja za sektor (u regionima gde je sektor više koncentrisan), nedostatak informacija između poslodavaca o relevantnim školama i nedostatak zadovoljstva među poslodavcima sa diplomcima iz ovih škola. Međutim, bez obzira na razloge neusklađenosti, ovaj zaključak je važan jer predlaže da, suprotno onome što se ponekad veruje, poslodavci po svojoj prilici ne preferiraju srednjoškolce. Sa perspektive politike to podrazumeva da poboljšanje kvaliteta i relevantnosti (i geografske raspodele) srednjeg stručnog obrazovanja, zajedno sa efikasnim informacijama i saradnjom sa privatnim sektorom, može poboljšati izgled za zapošljavanje diplomaca srednjeg obrazovanja.

2.3.4 Poteškoće u regrutovanju kvalifikovanih radnika

U skladu sa prijavljenim neusaglašenostima iznad i sa nalazima iz prethodnih studija, teškoća regrutovanja zaposlenih sa potrebnim veštinama je široko rasprostranjena za sva zanimanja u sektoru prerade drveta. U tabeli 2.6 prikazan je udio preduzeća koja su se suočila sa poteškoćama u angažovanju zaposlenih različitih zanimanja, kao i broj preduzeća koja su imala slobodna radna mesta. Devedeset pet procenata svih preduzeća u uzorku prijavljuje poteškoće u regrutaciji radnika za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za preradu drveta sa potrebnim veštinama za posao. Prijavljene su teškoće u regrutovanju radnika za stolarije i nameštaje, međutim prve su relativno manje tražene na tržištu (tj. Samo 34 preduzeća su

imale takva slobodna mesta, u poređenju sa 56 koja su imala slobodna mesta za radnike proizvodnje nameštaja i sličnih proizvoda).

Tabele 2.6: Poteškoće u popunjavanju slobodnih radnih mesta

Zanimanje	Teškoća regrutacije	Zapažanja (preduzeća sa slobodnim radnim mestima)
Radnici za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za preradu drveta	95%	65
Radnici za proizvodnju nameštaja i sličnih radova	80%	56
Montažeri drvnih proizvoda	66%	56
Stolari	82%	34

2.4 Nabavka radne snage i razvoj veština

Obezbeđivanje obrazovanja i obuke za sektorske specifične veštine za sektor drvne prerade je ograničeno u smislu broja programa koji se pružaju i upisanih studenata /trenera. Programi su pruženi od strane Srednjih Stručnih Škola, Centre za Stručno Usavršavanje, Zavoda za zapošljavanje Republike Kosovo i Fakulteta za Arhitekturu, Dizajn i Tehnologiju Drveta na Univerzitetu Primenjenih Nauka u Uroševcu.

2.4.1 Snabdevanje radne snage iz srednjih stručnih škola

Na nivou srednjeg obrazovanja obezbeđuju se dva programa: prerada drveta i stolarstvo. Broj studenata upisanih u ove profile (ukupno u razredima 10-12) u poslednje dve školske godine nastavio je da opada, sa 73 u akademskoj godini 2015/16 na 52 u akademskoj godini 2016/17 (tabela 2.7). Ovo je u skladu sa trendom smanjenja broja studenata i profila koji su predviđeni u prethodnim godinama (vidi EIE, 2016).

Tabela 2.7: Učenici u stručnim srednjim školama (2015/16 i 2016/17)

Profil	2015/16			2016/17		
	Upisani/ Pohađaju	Broj učenika /raspolaganje	Udeo žena	Upisani/ Pohađaju	Broj učenika /raspolaganje	Udeo žena
Prerada drveta	15	40	33%	20	43	33%
Stolarstvo	12	33	3%	7	9	9%
Ukupno	27	73	13%	27	52	19%

Izvor: MONT (2017)

Raspodela učenika u ovim profilima u školama i opštinama u školskoj 2015/16 godini prikazana je u Tabeli 2.8 u nastavku. Izgleda da geografska raspodela ovih profila / učenika nije u skladu sa geografskom raspodelom preduzeća u sektoru prerade drveta, s izuzetkom profila obrade drveta koji se pruža u srednjoj školi Zenel Hajdini u Uroševcu, gde je značajan udio preduzeća (vidi profil sektora od MTI i UNDP, 2014).

Tabela 2.8: Raspodela učenika (2016/17)

Program/škola	Broj učenika /raspolaganje
Prerada drveta	
Zenel Hajdini, Uroševac	40
Stolarstvo	
Shaban Spahija, Peć	25
Nënë Tereze, Prizren	6
Nëna Terezë, Mitrovica	2

2.4.2 Nabavka radne snage iz Centara za stručno usavršavanje

Centri za stručno usavršavanje, Zavoda za zapošljavanje Republike Kosovo pružaju modularne kurseve obuke, prvenstveno za registrovane nezaposlene. Kurseve obuke za stolariju obezbeđuju Centri za stručno usavršavanje (CSU) u Uroševcu, Peći, Mitrovici, Gnjilanu i Doljanu. Ukupan broj sertifikovanih pripravnika u ovim CSU bio je 122 u 2015. godini i povećao se za preko 40 procenata i dostigao 176 u sledećoj godini (Tabela 2.9). Povećanje broja polaznika i certificiranih pripravnika (trenera) došlo je (primarno) kao rezultat većih napora za angažovanje registrovanih nezaposlenih u stručnom usavršavanju (i drugim aktivnim merama tržišta rada) i povećanje iskorišćavanja postojećih fizičkih i ljudskih kapaciteta u okviru CSU-ova i takođe može odražavati povećanje ukupnog broja nezaposlenih lica registrovanih u javnim službama za zapošljavanje.

Tabela 2.9: CSU pripravnici u Stolarstvo, 2015 i 2016

CSU	2015		2016	
	Broj pripravnika	Broj sertifikovanih pripravnika	Broj pripravnika	Broj sertifikovanih pripravnika
Uroševac	45	38	71	57
Peći	35	27	57	50
Mitrovica	32	29	47	39
Gnjilane	25	17	29	23
Doljane	15	11	7	7
Ukupno	152	122	211	176

Izvor: Godišnji izveštaji MRSP o Zaposlenosti i Radne Snage 2015 i 2016

2.4.3 Snabdevanje radne snage iz visokog obrazovanja

Fakultet za arhitekturu, dizajn i drvenu tehnologiju na Univerzitetu primenjenih nauka u Uroševcu (ranije Fakultet Primenjenih Nauka u Uroševcu, dio Univerziteta u Prištini) pružio je različite programe tercijarnog obrazovanja vezanih za preradu drveta tokom godina. U akademskoj godini 2014/15. Godine uveden je program koji je trenutno diplomirani inženjer arhitekture enterijera i nameštaja (Technologija za drvenu preradu i dizajn enterijera i Tehnologija drveta su bili povezani prethodni programi). Ukupno od 54 studenta završilo je ove programe između 2012 i 2017. godine, dok trenutno Univerzitet upisuje oko 100 studenata godišnje u program Arhitektura enterijera i Dizajn nameštaja. U akademskoj godini 2016/17 ukupan broj aktivnih studenata u ovom programu je bio 256, od kojeg 44 procenata žena (Tabela 2.10).

Tabela 2.10: Studenti Fakulteta Primenjenih Nauka u Uroševcu (2016/17)

Programi	Upisani	Ukupan broj studenata	Udeo žena
Arhitektura enterijera i Dizajn nameštaja	116	256	44%

Izvor: Fakultet Arhitekture, Technologija Dizajna i Prerade drveta (2017)

2.4.4 Razvoj veština u preduzećima

S obzirom na poteškoće u zapošljavanju kandidata i neusklađenost između sadašnjeg i prioritetnog obrazovnog staža zaposlenih, nije iznenađujuće što sva anketirana preduzeća izveštavaju o pružanju početne obuke na radnom mestu za nove zaposlene. Prijavljeno trajanje obuke kreće se od 1-12 meseci, sa prosekom od 4 meseca; međutim, dve trećine preduzeća pružaju početnu obuku od 1-3 meseca.

Preduzeća takođe pružaju obuku za trenutne zaposlene. Oko deset od deset ispitanih preduzeća izjavljuju da ne razmatraju veštine svojih zaposlenih. Većina preduzeća (83%) redovno razmatra veštine nekih grupa zaposlenih, dok još 6 ispituje veštine svih zaposlenih. Preko trećine anketiranih preduzeća izveštava da su tokom 2016. godine neki od zaposlenih učestvovali na bilo kakvim spoljnim ili unutrašnjim kursevima obuke koje su u potpunosti ili delimično plaćali preduzeće. Međutim, kada je zatraženo da navede specifičan razvoj veština, gotovo sva preduzeća prijavljuju neformalne obuke na poslu (tj. Planirani periodi obuke, instrukcija ili praktičnog iskustva na radnom mestu) (Tabela 2.11)⁸. Spoljna obuka (obuka koju pružaju drugi provajderi, tj. Izvan preduzeća) je sledeći najčešći oblik obuke koji pruža oko jedan od pet preduzeća. Drugi oblici unutrašnje obuke, kao što su krugovi učenja (tj. Grupe osoba koje se redovno sakupljaju, sa primarnim ciljem da se više upoznaju sa zahtevima organizacije rada, procedurama rada i radnim mestima) i krugovima kvaliteta (radi u grupama sa ciljem rešavanja problema proizvodnje i radnih mesta kroz diskusiju) obezbeđuje 15 i 9 procenata preduzeća, ponaosob.

Tabela 2.11: Pružanje obuke

Vrsta obuke	Udeo preduzeća
Obuka u radnom mestu	99%
Krugovi učenja	15%
Krugovi kvaliteta	9%
Spoljna obuka	19%

2.4.5 Saradnja između poslodavaca i pružaoca obrazovanja i obuke

Na osnovu rezultata istraživanja postoji saradnja između većih preduzeća za preradu drveta⁹ i pružaoca usluga obrazovanja i obuke. Najčešća je saradnja preduzeća za preradu drveta i stručnih srednjih škola, a preko 40 procenata preduzeća prijavljuje da su prihvatile pripravnike ili studente iz ovih škola, a preko 20 procenata izveštaja doprinelo je razvoju nastavnog plana za ove škole (vidi tabelu 2.12 u nastavku). Saradnja sa visokoškolskim ustanovama u pogledu stažiranja i studentskih poseta je nešto niža, što bi moglo odražavati ograničeni broj programa i studenata koji su relevantni za ovaj sektor, ali sličan deo preduzeća (tj. Jedan od pet) doprinio je razvoju kurikuluma za takve programe. Saradnja sa centrima za stručno osposobljavanje je i dalje niža, ali sledi slične obrasce, pri čemu je prijem pripravnika na poslu najčešće naznačen način saradnje, nakon čega sledi obilazak pripravnika i razvoj kurikuluma.

⁸ Ovi izveštaji verovatno nisu prijavljeni u opštoj obuci u vezi sa obukom zbog kvalifikacije ovog pitanja, tj. Obuka koja je "delimično ili u potpunosti plaćena od strane preduzeća".

⁹ Imajte na umu da istraživanje nije reprezentativno, ali obuhvata neke od najvećih preduzeća u sektoru.

Tabela 2.12: Saradnja između preduzeća i pružaoca usluga obrazovanja i obuke

Institucija/vrsta saradnje	Udeo produzeća
Srednje škole za osposobljavanje	
Primljeni praktikanti	42%
Doprinos razvoju plana i programa	22%
Posete od strane studenata	43%
Terciarno obrazovanje	0%
Centri za stručno usavršavanje	
Prihvaćeni pripravnici na poslu	28%
Doprinos razvoju kurikuluma	17%
Imali su posete od pripravnika	20%
Drugo	2%
Institucije višeg obrazovanja	
Primljeni praktikanti	30%
Doprinos razvoju kurikuluma	20%
Imali su posete od studenata	23%
Drugo	6%

Na pitanje o njihovom interesu da sarađuju sa pružaocima obrazovanja ili obuke, velika većina anketiranih preduzeća kaže da su zainteresovani za saradnju u jednom ili više od sledećih oblika: prihvatanje praktikanata (pripravnika) ili poseta studenata (pripravnika) i doprinos za razvoj kurikuluma.

3. Veštine potrebne za radnike za postavljanje i rukovođenje sa mašinama prerade drveta

3.1 Pregled zanimanja

Prema ISCO-08 klasifikaciji, radnici za postavljanje i rukovođenje sa mašinama za obradu drveta postavljaju ili upravljaju i prate automatske ili poluautomatske mašine za obradu drveta, kao što su precizno testere, oblikovanje, planiranje, bušenje, struganje i rezači drveta za izradu ili popravku drvenih delovi za nameštaj, pričvršćivače i druge drvene proizvode.

Ispitanicima se navodi da 29 posto svojih zaposlenih trenutno obavljaju barem jedan od zadataka postavljaoca i operatera mašine za obradu drveta. Međutim, treba napomenuti da ove podatke treba pažljivo tretirati jer (i) ovo istraživanje nije reprezentativno za stanovništvo, tj. Fokusira se na najveća preduzeća u preradi drveta na Kosovu i (ii) ova zanimanja se ne pojavljuju da budu striktno definisani prema klasifikaciji i preklapanju ISCO 08, naročito se nalaze između ovog zanimanja i onih radnika za proizvodnju nameštaja i srodnih radova (kako je to sugerisano i nalazima ovog istraživanja i onima iz UNDP-a, 2016). Bez obzira na ova ograničenja, zbog praktičnih razloga, dovoljno je poznavati rasprostranjenost zadataka vezanih za postavljanje i upravljanje mašinama i alatima za obradu drveta, a posebno prevalencu korišćenja CNC mašina. Rezultati istraživanja potvrđuju da CNC mašine postaju sve važniji za ovaj sektor, sa četiri od pet ispitanih malih i srednjih preduzeća koja prijavljuju njihovu upotrebu. Pre nego što se diskutuje o zadacima koje obavljaju zaposleni u ovom zanimanju i zahtevima za veštinama, sledeći je i demografski profil zaposlenih.

Preko polovine zaposlenih u ovoj radnoj grupi ima manje od 30 godina (vidi tabelu 3.1). Ovo delom objašnjava činjenica da prerada drveta nije bio jedan od ključnih proizvodnih sektora tokom socijalističkog perioda, tako da stariji zaposleni sa veštinama obrade drveta nisu toliko rasprostranjeni (u poređenju sa tekstilnim radnicima, na primjer), a sektor prošao kroz značajne tehnološke promene i u međuvremenu se menja. Istovremeno, sve veće korišćenje CNC mašina verovatno će ovaj sektor učiniti privlačnijim za mlađe radnike koji su bolje i / ili zainteresovani za rad sa kompjuterizovanim mašinama.

Tabela 3.1: Zaposlenost prema starosti

Starost radnika	Udeo
Ispod 30	54%
31-49	26%
50 i gore	20%

Ovo je zanimanje u kojoj dominiraju muškarci, što je slučaj sa mašinskim operaterima iu drugim zemljama. Udeo zaposlenih žena u ovoj radnoj grupi iznosi samo 7%. Uvođenje CNC mašina može dovesti do nešto većeg prisustva žena, što sugerišu iskustva drugih zemalja (npr. VMC, 2008).

3.2 Zadaci i veštine vezane za zanimanje

U tabeli 3.2 je dat rezime zadataka koje su postavili postavljači i operateri mašina za obradu drveta, rangirani po njihovom sve većem značaju u budućnosti, kako su izvijestili anketirana preduzeća. Uopšte, zadaci koji se odnose na ovu profesiju u budućnosti će verovatno postati sve značajniji.

Postavljanje, programiranje, upravljanje i praćenje mašina za obradu drveta je najčešće navedeni zadatak, kao i onaj koji se najverovatnije procenjuje kao važniji (pogledati dole i diskusiju za detaljnije informacije o različitim zadacima u okviru ovog zadatka). S obzirom na sve veću važnost CNC mašine za sektor i prethodno identifikovane nedostatke veština za

operatere CNC mašina, preduzeća su dalje upitana o ovakvim mašinama. Četiri od pet preduzeća prijavilo je da zaposleni u ovoj operativnoj grupi koriste mašine CNC. Čitanje i tumačenje specifikacija ili sledeće usmene instrukcije, izbor, ugradnja i podešavanje lopatica, glave za sečenje itd. Su drugi vrlo česti zadaci operatera za postavljanje drvoprerađivačkih mašina. S druge strane, postavljanje i prilagođavanje različitih vrsta mašina za obradu drveta za druge operacije je manje uobičajen zadatak, o čemu je izvešteno manje od polovine anketiranih preduzeća, što nije iznenađujuće s obzirom na veličinu preduzeća i činjenicu da oni pretežno pružaju prilagođene proizvode, a ne serijske proizvodnje.

Pored obavljenih zadataka, preduzeća su upitana da li bilo koji od ovih (ili drugih) zadataka treba da obavljaju operateri za postavljanje i upravljanje mašine za obradu drveta, kako bi se prikupile bilo koje praznine između stvarnih i poželjnih zadataka, npr. zbog nedostatka veština, međutim, odgovori ne otkrivaju nikakve razlike.

Tabela 3.2: Zadaci i njihov budući značaj

Zadatke	Trenutno izvršene	Treba izvršiti	Povećana važnost (zapažanja)
Postavljanje, programiranje, upravljanje i praćenje nekoliko vrsta mašina obrade drveta za piljenje, bušenje, planiranje, presovanje, struganje, brušenje ili rezbarenje za izradu ili popravku drvenih delova za nameštaj, uređaje i druge drvene proizvode	99%	100%	98% (64)
<i>Radne CNC mašine</i>	79%	80%	98% (54)
Čitanje i tumačenje specifikacija ili sledeće usmene instrukcije	85%	86%	95% (56)
Instaliranje i podešavanje lopatica, glavica glodala, bušilice i brusnih traka, i ručnim alatima i pravilima	94%	95%	93% (62)
Selekcija noževa, testera, sečiva, glavica glodala, delova za zaustavljanje, i delova ili remena za nošenje po radnom komadu, funkcijama mašine i specifikacijama proizvoda	89%	89%	93% (58)
Postavljanje i prilagođavanje različitih vrsta mašina za obradu drveta za druge	42%	43%	92% (30)

Veštine i znanje koje prijavljuju poslodavci kako se zahteva za obavljanje ovih zadataka imaju tendenciju da budu slični u zadacima, stoga su svi navedeni zajedno rubrici 3.1 ispod, dok su dodatna objašnjenja o veštinama koje su potrebne za različite zadatke dati u nastavku. Iako se opšte veštine ponovo razmatraju konkretno u sledećem pododeljku, ovde su navedeni i razmatrani neke ključne opšte veštine koje su povezane sa zadacima vezanim za zanimanje.

Važno je napomenuti da, iako ispitanici u anketi ne navode razlike između trenutne situacije i poželjne situacije u smislu (Tabela 3.2 iznad), analize odgovora na veštine potrebne za obavljanje zadataka radnika za postavljanje i upravljanje mašinom za obradu drveta, zajedno sa validacijom i daljim pitanjima iz intervjua sa preduzećima, otkrivaju drugačiju sliku. Naime, u okviru prvog zadatka navedenog u ISCO-u, tj. "Podešavanje, programiranje, upravljanje i nadgledanje nekoliko vrsta mašina za obradu drveta, piljenje, bušenje, planiranje, presovanje, struganje, brušenje ili rezbarenje za izradu ili popravku drvenih delova za nameštaj, uređaje i druge drvene proizvode", postavljajući i operateri mašina za obradu drveta na Kosovu obično su ograničeni na upravljačke mašine i nadzorne mašine. Ovi zaposleni ne sprovode druge zadatke, kao što su podešavanje mašina, podešavanje optimalne

brzine rada¹⁰, redovno održavanje i kontrola / dijagnostikovanje osnovnih kvarova. Ovi dodatni zadaci i veštine su u skladu sa zahtevima za veštine operatera za postavljanje i upravljanje mašina i u drugim zemljama (npr. Videti standard zanimanja za CNC operatore u Kanadi (VMC, 2008) ili slobodna radna mesta u mnogim drugim zemljama) i izuzetno su važni za konkurentnost preduzeća. Nepostojanje redovnog održavanja, na primer, uzrokuje nepotrebne kvarove mašina, koje zahtevaju poremećaje u proizvodnom procesu i angažovanje skupljih tehničara za popravke iz drugih zemalja. Sa druge strane, programski veštaci nisu potrebni za sve zaposlene, iako bi bili poželjni u nekim naprednijim zaposlenima¹¹.

Okvir 3.1: Razdnici za postavljanje i upravljanje mašine: Potrebna znanja i veštine

Veštine čitanja i strani jezici

- Materijali za čitanje kao što su vodiči za mašineriju na engleskom (ili nemačkom) su neophodni kako bi se naučili kako da postavljaju mašine i da sprovedu osnovno održavanje (npr. Za otkrivanje alata, redovno menjanje ulja, kalibriranje mašina itd.).

Matematičke veštine

- Osnovne veštine matematike (dodavanje, oduzimanje, množenje, podela, itd.) I geometrija radi izračunavanja izrade materijala.
 - Potrebno je razumeti osnovnu geometriju da bi se vizualiziralo kako će se delovi drveta spojiti zajedno kako bi proizveli trodimenzionalni objekat (npr. Komad nameštaja).

Tehničke veštine

- Sposobnost razumijevanja i tumačenja crteža i specifikacija modela.

Kritično mišljenje

- Korišćenje logike i obrazloženja za identifikaciju prednosti i slabosti alternativnih rešenja, zaključaka ili pristupa problemima.

Kompjuterske veštine

- Čitanje i uređivanje koda je poželjno za naprednije operatere, ali ne i za većinu radnika.
- Poznavanje softvera je poželjno: CAD (Computer Aided Design) softver koji se koristi za dizajniranje delova, CAM (Computer Aided Manufacturing) program koristi se za pretvaranje CAD crteža na G-kod za mašinski kontroler. Na primer. Neki programi su primetili AutoCad (voodCAM | CAD), ArchiCad, ArtCAM.

Poznavanje drveta

- Poznavanje vrsta i svojstava sirovina.
- Poznavanje osnovnih tehnika obrade drveta, alata i opreme.

Poznavanje CNC mašinskih procesa i komponenti

- Poznavanje mašina i alata, njihovih komponenti i njihovih funkcija.
- Sposobnost praćenja indikatora kako bi se osigurala ispravnost rada mašine.
- Mogućnost podešavanja optimalne brzine rada mašine i drugih podešavanja, kao i izvođenja kalibracije.
- Sposobnost sprovesti osnovno održavanje i dijagnostiku kvarova.

Analiza kontrole kvaliteta

- Sprovođenje inspekcija mašinskih delova kako bi se osiguralo da ispunjavaju specifikacije i zahtevani kvalitet.
 - Poznavanje upotrebe i korišćenja preciznih mernih instrumenata (npr. kalibri, mikrometri itd.) poželjno.

¹⁰ Dok preduzeća u istraživanju navode da zaposleni sprovode kalibraciju, utvrđeno je da ono što se odnosi samo na kalibraciju koju automatski vrši mašina (npr. Zbog promjena temperature ili vlažnosti), ali ne i strukturne kalibracije u slučaju pozicioniranja alata je pogođena, npr. pomoću eksternih šokova i intervencije u softveru su potrebne.

¹¹ U anketi, mnoga preduzeća su navela "programske veštine" kao zahtev, ali je kasnije ustanovljeno da je uobičajeno za jednostavno pružanje uputstava za CNC mašinu koja će se kasnije nazvati "programiranje".

3.2 Opšte veštine

Tabela 3.3 dole predviđa zahteve nekih ključnih opštih veština operatera za postavljanje i upravljanje mašine za obradu drveta, rangirane prema verovatnoći povećanja njihovog značaja, kako su izvijestili anketirana preduzeća.

Korišćenje kompjutera je široko rasprostranjeno, a kompjuterske veštine su takođe one koje se najverovatnije povećavaju od značaja za zadatke vezane za ovo zanimanje (vidi tabelu 3.3 u nastavku). Skoro trećina preduzeća tvrdi da su napredne veštine kao što je softversko programiranje zahtev, međutim, kako je objašnjeno ranije, ova brojka za zahtev za softverskim programskim veštinama treba pažljivo tretirati jer, kao što je objašnjeno u prethodnom pododjeljku, daje uputstva za mašine CNC-a izgleda da se obično naziva operativnim programiranjem. Još jedan od pet preduzeća dodatno navode složene veštine kao što je kompjuterski dizajn kao zahtev.

U smislu sve veće važnosti u budućnosti, kompjuterske veštine praćene su numeričkim veštinama, koje se uglavnom ograničavaju na jednostavne kalkulacije kao što su dodavanje, podelu, prosek, procenat itd., Ali se univerzalno traže među zaposlenima u ovoj profesiji. Kao što je objašnjeno u prethodnom pododjeljku, osnovna geometrija je naročito potrebna kako bi se vizualiziralo kako se drveni delovi uklapaju zajedno kako bi proizveli trodimenzionalni objekat (npr. Komad nameštaja).

Veštine za rešavanje problema i komunikacija na stranom jeziku takođe povećavaju značaj, iako se njihov trenutni značaj razlikuje.

Tabela 3.3: Ključni zahtevi za veštine, njihov budući značaj i spremnost diplomaca

Potrebne veštine	Potreban / važan nivo	Povećana važnost	Pripremnost diplomaca *
Korišćenje kompjutera			
Elementarno znanje (npr. Unos podataka, slanje i prijem e-pošte, štampanje)	31%	85%	28%
Umereno znanje (npr. Obrada teksta ili tabela)	14%		
Složeno znanje (npr. Analiza informacija ili dizajna, uključujući dizajn pomoću kompjutera, korišćenje paketa za statističke analize)	19%		
Napredno znanje (npr. Softversko programiranje, upravljanje kompjuterskim mrežama)	31%		
Nema	5%		
Upotreba i razumevanje numeričkih ili statističkih informacija			
Jednostavni proračuni (dodavanje, podela, množenje)	51%	71%	48%
Izračunavanje proseka, akcija, procenata i sl.	32%		
Poznavanje naprednog računa, statističkih metoda itd.	14%		
Razviti modele, indikatore performansi, složene kalkulacije	2%		
Nema	1%		
Komuniciranje na stranom jeziku			
Vrlo važno	37%	60%	40%
Prilično važno	37%		
Nije važno	26%		
Rešavanje složenih problema			
Vrlo važno	51%	59%	27%
Prilično važno	46%		
Nijedno	3%		
Veštine čitanja			
Čitanje jednostavnih uputstava, smjernica, tekstova	63%	49%	57%

Čitanje specifičnih tekstova zanimanja sa nekim tehničkim sadržajem	25%		
Čitanje razumevanjem složenih tekstova koji su važni za rad	9%		
Čitanje kompleksnog sadržaja iz šireg konteksta	0%		
Nema	3%		
Veštine pisanja			
Pisanje jednostavnih tekstova, popunjavanje obrazaca, izrada kratkih izvještaja o sopstvenoj aktivnosti	65%	26%	77%
Pisanje tekstova koji opisuju poznati sadržaj određenog zanimanja	15%		
Pisanje složenih zanimanja specifičnih tekstova	3%		
Pisanje analiza, izvještaja koji procenjuju širi kontekst poslovanja	2%		
Nema	15%		

* Među preduzećima koja prijavljuju sve veći značaj veštine

Dve trećine preduzeća izveštavaju o tome da postavljači i operateri mašine za obradu drveta obično zahtevaju osnovne veštine čitanja, npr. čitajući jednostavna uputstva i smernice, zanimljive tekstove sa tehničkim sadržajem, a ponekad i čitanje i razumevanje složenih zanimanja vezanih za tekstove. Međutim, kako je objašnjeno u prethodnom pododjeljku, sposobnost čitanja materijala specifičnih za zanimanje, kao što su priručnici za mašineriju ili drugi izvori na engleskom (ili ponekad nemačkom), bi trebali biti od suštinskog značaja za bar neke od više radnika koji bi im omogućili da izvrši sve potrebne zadatke u skladu sa standardima zanimanja drugih zemalja (npr. VMC, 2008).

Zahtevi za pisanje su nešto manje prevladavajuće, njihov značaj relativno je manje verovatno povećan u budućnosti, a potreban nivo obično nije složen, tj. Obično podrazumeva pisanje jednostavnih tekstova, popunjavanje forme, pisanje tekstova koji opisuju poznati sadržaj za određeni zanimanje.

U pogledu spremnosti zaposlenih koji dolaze iz obrazovnog sistema (srednje ili visoko obrazovanje), preduzeća imaju nizak nivo zadovoljstva. Posebno je zabrinjavajuće zadovoljstvo računarskim veštinama i veštinama za rešavanje problema, imajući u vidu da je njihov veliki i sve veći značaj za ovo zanimanje. Sa druge strane, zadovoljstvo je relativno veće kod pisanja i čitanja veština, praćeno numeričkim veštinama i komunikacijom na stranom jeziku.

Druge opšte veštine koje su važne i sve veće važnosti su timski rad, autonomija zaposlenih (tj. Nezavisno obavljanje zadataka), nastavu/instrukcije drugima, prilagođavanje novoj opremi ili materijalima (Tabela 3.4).

Tabela 3.4: Ostali opšti uslovi za veštine i njihov budući značaj

Veština	Vrlo/prilično važna	Pevećana važnost
Timski rad	100%	90%
Autonomija zaposlenih	95%	85%
Nastavu/instrukcije drugima	100%	83%
Prilagođavanje novoj opremi ili materijalima	100%	82%
Ručna spretnost	89%	72%
Minimiziranje upotrebe sirovina, energije i vode	97%	62%
Kreativnost / inovacija	82%	57%
Komunikacija	48%	22%
Prodaja	34%	22%
Postavljanje ciljeva i resursa za planiranje	23%	17%

3.3 Inovacije, pokretači promena i rešavanje novih potreba za veštinama

Četrdeset pet procenata anketiranih preduzeća navodi zanimanje operatera za postavljanje i upravljanje mašinama za preradu drveta i kao zanimanje koje je najviše pogođeno promenama među grupama zaposlenih koje upošljavaju, dok se tri četvrtine slažu sa izjavom da je ovo među najizraženijim zanimanjima. Izgleda da su promjene u zadacima koje obavlja ova grupa zanimanja podstaknute inovacijama koje su rasprostranjene među anketiranim firmama.

Samo dve od 65 anketiranih preduzeća nisu prijavile nikakve inovacije u prethodne dve godine. Većina preduzeća se bavi inovacijama proizvoda, praćene inovacijama u proizvodnim procesima i praksama organizacije rada (Tabela 3.5). Među njima, promjene u proizvodnim procesima i uvođenju novih/poboljšanih proizvoda bili su glavni pokretači promena u smislu zadataka koji su obavljali postavljači i operateri mašina za obradu drveta.

Tabela 3.5: Inovativne aktivnosti i njihov uticaj izvršenih zadataka

Inovacija	Udeo preduzeća	uticaj na zanimanje*
Novi/poboljšani proizvodi	95%	84%
Novi/poboljšani procesi proizvodnje	88%	91%
Nove/poboljšane praktike organizovanja radne snage	74%	35%
Nove/poboljšane metode prodaje i marketinga	45%	14%

* Među preduzećima koja prijavljuju angažman u odgovarajućoj aktivnosti

Oko 70 posto preduzeća je takođe prijavilo promjene u vezi sa zaštitom životne sredine. Među njima, 43 odsto je izjavilo da su ove promene uticale na zadatke koje su obavili postavljači i operateri mašina za obradu drveta.

Obuka postojećeg osoblja je najčešće sredstvo za rešavanje novih potreba za veštinama u ovoj profesioj grupi, koju koriste tri četvrtine anketiranih firmi. Na pitanje da li se suočavaju sa poteškoćama u pronalaženju trenera ili obuke za ovakve veštine, oko 1 od 5 preduzeća prijavljuje da su se suočile s poteškoćama, dok preostali ne prijavljuju nikakve poteškoće ili ne znaju (ili nisu tražili obuku). Unutrašnja reorganizacija osoblja i zapošljavanje novog osoblja su druga sredstva za rešavanje novih potreba za veštinama (koje koriste 19 i 14 procenata preduzeća).

3.4 Radni uslovi i fizička spremnost

Prema anketiranim preduzećima, rad postavljača i operatera drvoprerađivačkog alata i mašine vrši se u zatvorenim i bučnim radnim prostorijama, a radno okruženje ponekad može biti toplo ili hladno, sa mirisima ili vibracijama.

U pogledu fizičke spremnosti zaposlenih, stajanje, hodanje, klečenje itd. Su tipične aktivnosti (prijavljeno od 80 posto preduzeća), praćeno usklađenim pokretima očiju i ruku i fizičkom snagom (prijavljeno 31 i 25 procenata preduzeća, respektivno).

4. Zaključci i preporuke

Sekundarni podaci i prethodne analize sektora prerade drveta na Kosovu ukazuju na rastući sektor, sa potencijalom za dalje širenje kako na domaćem tako i na izvoznom tržištu. Anketirana preduzeća, koja su neka od najvećih preduzeća u sektoru, izražavaju optimizam u pogledu budućih trendova zapošljavanja, rasta i izvoza. U skladu sa ovim očekivanjima, mnogi od njih prijavljuju nedavne i planirane investicije u zemljište, zgrade i mašine.

Izgleda da je potražnja za radom sve veća, s obzirom na to da će najverovatnije aktuelne zanimanja u budućnosti najverovatnije imati rast, pogotovo, operateri mašina za preradu drveta, proizvođači nameštaja i srodni radnici i montažeri drvnih i srodnih proizvoda. Međutim, takva zanimanja su i ona za koja preduzeća verovatnije prijavljuju poteškoće popunjavanja radnih mesta sa zaposlenima sa potrebnim veštinama, s poteškoćama koje popunjavaju radnika i operatore za postavljanje alata i mašina za preradu drveta koji su skoro univerzalni u svim anketiranim preduzećima. Smatra se da radnici i operatori za postavljanje alata i mašina za preradu drveta i među njima i oni koji su najviše priloženi promenama u sektoru, a promene koje se uglavnom tiče uvođenjem novih ili poboljšanih proizvodnih procesa i proizvoda.

Postoji izražena razlika između nivoa i vrste obrazovanja sadašnjih zaposlenih i preferencija poslodavaca. Naime, dok su generalni diplomci srednjeg obrazovanja najrazvijeniji među svim zanimanjima, poslodavci navode svoje preferencije za zapošljavanje više stručnjaka srednjeg obrazovanja (i više diplomiranih studenata, u nekim slučajevima). Ova neusklađenost može dovesti do smanjenja produktivnosti radne snage i dodatnih troškova za preduzeća koja moraju da pruže obuku na radnom mestu za novo zaposlene radnike.

Na strani ponude, pružaoci veština specifične za sektor su nekoliko srednjih stručnih škola koje pružaju profile za obradu drveta ili stolarije, pet Centara za Stručno Usavršavanje, Zavoda za zapošljavanje Republike Kosovo koje pružaju kratke modularne obuke prvenstveno za registrovane nezaposlene osobe i Fakulteta za Arhitekturu, Dizajn i Tehnologiju Drveta na Univerzitetu Primenjenih Nauka u Uroševcu. U 2016. godini broj studenata u srednjem obrazovanju u vezi sa preradom drveta bio je 52, dok je broj sertifikovanih pripravnika iz Centara za Stručno Usavršavanje i broj studenata na Univerzitetu Primenjenih Nauka u Uroševcu u programu Bachelor u Dizajnu Enterijera i Dizajna Nameštaja je bio veći (na 176 i 256, respektivno). U poslednjih nekoliko godina trend opadanja u upisu je zabilježen u srednjem stručnom školovanju, ali povećanje visokog obrazovanja i u centrima za stručno usavršavanje. Međutim, preduzeća u centru za preradu drveta izgleda da ne traže posebno diplomce ovih institucija, a ponuda odgovarajućeg srednjeg obrazovanja je naročito ograničena i nije u skladu sa geografskom raspodelom ovih profila, što nije u potpunosti u skladu sa distribucijom preduzeća u sektoru.

Preduzeća i sami igraju značajnu ulogu u razvijanju veština specifičnih za zanimanje. Svi ispitanici pružaju inicijalnu obuku za nove radnike, obično trajaju od 1-3 meseca, a obuka postojećih zaposlenih je takođe uobičajena. Tokom 2016. godine sva preduzeća su pružila obuku na poslu (što se delom može objasniti visokom prevalencijom početne obuke). Prijavljeni su i drugi oblici obuke, eksterne obuke, krugovi za učenje i krugovi kvaliteta, iako nisu toliko rasprostranjeni.

Postoji neka saradnja između većih drvoprerađivačkih preduzeća i pružalaca usluga obrazovanja i obuke, sa učešćem anketiranih preduzeća koja prijavljuju saradnju sa takvim institucijama u rasponu od otprilike 30% (za visoko obrazovanje i centre za stručno usavršavanje) i 40% (za srednje stručne škole). Najzastupljeniji oblici saradnje su stažiranje studenata (ili pripravnici na poslu), praćeni posete učenika/pripravnika i doprinos razvoju kurikuluma.

U svim anketiranim preduzećima zaposleni su postavljači i operateri za obradu drveta i oni predstavljaju značajan deo radne snage, iako se njihovi zadaci i oni kabineta i srodnih radnika ne pojavljuju strogo definisani u kosovskim preduzećima.

Seteri i operateri alatnih mašina i alata na Kosovu obavljaju sledeće zadatke koji su navedeni prema njihovoj prevalenciji kao što su prijavili anketirana preduzeća:

- ✓ Rad i nadzor mašina za obradu drveta za izradu drvenih delova nameštaja i drugih drvenih proizvoda; među četiri od pet istraživanih firmi ovo uključuje CNC mašineriju, ali se očekuje da će ovaj udio biti znatno niži u drugim preduzećima koja su u prosjeku manja.
- ✓ Izbor noževa, testera, lopatica, glava noževa itd. Prema radnom delu, funkcijama mašine i specifikacijama proizvoda;
- ✓ Instaliranje i podešavanje lopatica, glava za sečenje itd .;
- ✓ Čitanje i tumačenje specifikacija ili slijedeći verbalne instrukcije;
- ✓ Postavljanje i prilagođavanje različitih vrsta mašina za obradu drveta za druge.

Po rečima poslodavaca, očekuje se da će se u budućnosti povećati značaj svih gore navedenih zadataka, iako je manje verovatno da će to biti slučaj za poslednji zadatak, što je i najmanji problem.

Iako anketirana preduzeća ne prijavljuju (značajne) razlike između trenutnih i željenih zadataka za ovo zanimanje, dodatne analize pitanja o zahtevima veština, analiza potreba za veštinama u drugim zemljama i uvide iz dubinskih intervjua sa dva predstavnika preduzeća otkrivaju da niz zadataka zaposlenih u ovoj profesiji na Kosovu ograničen je ograničenim veštinama. Naime, uspostavljanje i programiranje mašina za obradu drveta, koja je takođe dio zadataka prema ISCO klasifikaciji, kao i druge zadatke kao što su održavanje i kalibracija mašina, ne vrše zaposleni na Kosovu.

Za obavljanje zadataka postavljača i operatera sa mašinama za obradu drveta, neophodan je niz specifičnih i opštih veština i znanja vezanih za zanimanje, a naročito:

- ✓ Veštine čitanja i strani jezici, u cilju postavljanja mašina i održavanja osnovnog održavanja;
- ✓ Osnovne veštine matematike i geometrija u svrhu izračunavanja izrade materijala;
- ✓ Sposobnost razumevanja i tumačenja crteža i specifikacija modela;
- ✓ Poznavanje sirovine i osnovne tehnike i alata za obradu drveta;
- ✓ Poznavanje mašinskih procesa i komponenti, posebno CNC mašine;
- ✓ Poznavanje CAD (Computer Aided Design) i CAM (Computer Aided Manufacturing) softvera, a ponekad i poznavanje programiranja za naprednije zaposlene.

Druge opšte veštine uključuju rešavanje problema, kritičko razmišljanje, timski rad, autonomiju, podučavanje/poučavanje drugih, prilagođavanje novoj opremi ili materijalima i ručno spretnost. Ove, kao i korišćenje kompjutera i matematičkih veština posebno se smatraju važnijim u budućnosti. Međutim, veliki udeo preduzeća (između 43 i 73 procenata) smatra da su diplomirani studenti (koji dolaze ili iz srednje ili visokog obrazovanja) ili "prilično" ili "potpuno" nepripremljeni u smislu upotrebe računara, upotrebe i razumevanja numeričkih informacija, komuniciranje na stranom jeziku, rešavanje složenih problema i veština čitanja.

Sledeće preporuke su date za unapređenje veština i zapošljavanja radne snage i promovisanje konkurentnosti preduzeća i rasta:

- ✓ Imajući u vidu prevalenciju, relevantnost i sve veći značaj zanimanja za razvoj sektora, važno je da se standard za zanimanje razvije za postavljače i operatere mašina

za obradu drveta. Standardi zanimanja i programi obrazovanja i obuke koji se razvijaju u budućnosti treba da se zasnivaju ne samo na zadacima i veštinama koje su potrebne na Kosovu, već i na standardima drugih zemalja. Takvi programi edukacije i obuke ne bi samo povećali produktivnost zaposlenih u trenutnim obavljenim zadacima, već bi smanjili potrebu za eksternim skupim uslugama održavanja.

- ✓ Snažna i sve veća relevantnost opštih veština, kao što su čitanje, matematika, rešavanje problema, kritičko razmišljanje, itd. S jedne strane, i nizak procenat spremnosti preduzeća, s druge strane ukazuje na potrebu poboljšanja kvalitet osnovnog obrazovanja i da osiguraju da programi stručnog školovanja razvijaju opšte veštine zajedno sa stručnim veštinama.
- ✓ Programi obrazovanja i obuke trebali bi razviti kombinaciju više "tradicionalnih" veština i znanja kao što su osnovne tehnike obrade drveta i znanja o mašinskim komponentama i procesima i novonastale veštine koje se odnose specifično na upotrebu CNC mašina i CAD i CAM softvera.
- ✓ S obzirom na brzu tehnološku promenu u sektoru, zajedno sa visokom cenom CNC mašina za opremanje školskih/trening laboratorija, imperativ je da se resursi racionalizuju, npr. jačanjem saradnje između pružaoca obrazovanja/obuke i preduzeća (kroz inovativne oblike saradnje sa odgovarajućim podsticajima za osiguravanje izvodljivosti i održivosti); i/ili deljenjem sredstava između davalaca obrazovanja i obuke (npr. između stručnih škola i centara za stručno usavršavanje).
- ✓ Treba razmotriti razloge za očiglednu nezainteresovanost poslodavaca prema postojećim diplomiranim programima obrazovanja i obuke u specifičnim sektorima, posebno fokusirajući se na kvalitet i tržišno relevantnost nastavnih planova i programa. Posebno treba analizirati pad upisa u programe srednjeg stručnog obrazovanja vezanih za preradu drveta, kao i usklađivanje geografske raspodele škola koje nude ove programe sa distribucijom preduzeća koja posluju u ovom sektoru.
- ✓ Prilika koju pruža sve veći značaj CNC mašine treba da se koristi za promovisanje zapošljavanja mladih, a posebno mladih žena, u sektoru.

Referencije

- ALLED, 2016a. Metodologija za razvoj profila sektora, Kosovo 2016. Priština: ALLED.
- ALLED, 2016b. Poljoprivreda. Priština: ALLED.
- EYE, 2016. Procena veština za sektor prerade drveta na Kosovu. Priština: EYE.
- KAS, 2017. Godišnji podaci o bruto vrednosti po sektorima. Dostupno online na: http://askdata.rks.gov.net/PXWeb/pxweb/sq/askdata/askdata_07%20National%20and%20government%20accounts_National%20accounts_Annual%20national%20accounts/gdp09.px/tableViewLayout1/?rxid=ad787284-363a-44a5-bb3d-0f067afa36b7 [pristup 6 Septembra 2017]
- MCVET, 2008. Studija drvnog sektora: Izveštaj istraživanja o potrebama veština. Vilnius: MCVET.
- MONT, 2016. Kosovski strateški plan obrazovanja (2017-2021). Priština: MONT.
- MTI, 2014. Koncept Kosovske industrijske politike. Priština: MTI.
- MTI i UNDP, 2014. Profil sektora drvoprerađivačke industrije. Priština: MTI and UNDP.
- MTI i UNDP, 2015. Potencijalna izvozna tržišta za preradu hrane, poljoprivredu, drvnu industriju, građevinske materijale, sektore turizma i umetničkih zanata. Priština: MTI i UNDP.
- KP, 2016. Nacionalna strategija razvoja (2016-2020). Priština: Kancelarija Premijera.
- UNDP, 2016. Procena potreba za vještinama: Identifikacija potreba poslodavaca u šest ekonomskih sektora na Kosovu. Priština: UNDP.
- USAID, 2015a. Izveštaj o proceni i selekciji sektora na Kosovu: Evaluacija mogućnosti za rast, izazova i potencijala uticaja. USAID: Priština.
- USAID, 2015b. Procena drvnog sektora na Kosovu: 2015 Mogućnosti i izazovi Ažuriranje. USAID: Priština.
- WMC, 2008. Nacionalni profesionalni standard za Kanadski napredni sektor prerade drveta: CNC operateri. Otava: Savet za proizvodnju drveta.

Prilog: Ključna zanimanja ISCO-08

1	Menadžeri
13	Menadžeri proizvodnje i specijalizovanih usluga
132	Menadžeri proizvodnje, rudarstva, građevine i distribucije
1321	Menadžeri proizvodnje
2	Profesionalci
21	Profesionalci Nauke i inženjerstva
214	Profesionalci inženjerstva (isključujući elektro-tehnologiju)
2141	Industrijski i proizvodni inženjeri
3	Profesionalni tehničari i saradnici
31	Profesionalni saradnici Nauke i inženjerstva
311	Tehničari Fizičke Nauke i inženjerstva
3115	Mašinski Tehničari
312	Supervizori Rudarstva, proizvodnje i građevine
3122	Supervizori proizvodnje
7	Zanatlije i slični trgovački radnici
71	Radnici izgradnje i slični trgovački radnici (isključujući Električare)
711	Gradjevinski radnici i slični trgovački radnici
7111	Graditelji kuća
7112	Zidari i slični radnici
7113	Kamenoresci, kamenari, splitnici i rezbarci
7114	Betonski plakari, finišeri betona i srodni radnici
7115	Stolari
73	Radnici i ručnog rada i štamparije
731	Radnici i ručnog rada
7317	Radnici i ručnog rada na drvnim pletnim i sličnim materialima
75	Radnici prehrambene industrije, obrade drveta, odeće i ostalih zanatskih radnji
752	Radnici prerade drveta, nameštaja i srodni trgovački radnici
7521	Radnici prerade drveta
7522	Proizvođači nameštaja i srodni radnici
7523	Radnici i operateri alata i mašine za obradu drveta
817	Operatori mašina za preradu drveta i postrojenja za proizvodnju papira
8171	Operatori fabrike celuloze i papira
8172	Operatori fabrike za preradu drveta
8	Operatori i montažeri fabrika i mašina
82	Montažeri
821	Montažeri
8219	Montažeri drvnih i srodnih proizvoda

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske Unije u Kosovu.

